

Gatunkowe zróżnicowanie opowieści ustnych

Opowiadania przekazywane drogą ustną wielokrotnie charakteryzowano, stosując różne kryteria: temat, poetykę, cechy bohaterów, intencje oraz środki stylistyczne, w tym formuły początkowe i końcowe. Ich gatunkowa identyfikacja jest nie tylko ciekawym problemem analitycznym i badawczym, ale także „kluczem do interpretacji sensu tekstu”¹. Do podstawowych gatunków opowieści ustnych należą: bajka (magiczna, zwierzęca i nowelistyczna), podanie (historyczne i wierzeniowe), legenda, anegdota, opowieść z życia, legenda miejska.

Bajka magiczna – zwycięstwo dobra nad złem

Bajka magiczna to jeden z trzech zasadniczych typów bajki, której etymologia wskazuje na wiadomości zmyślone i nieprawdziwe.² Obok bajki magicznej (zwanej baśnią), badacze folkloru (m. in Władimir Propp) wymieniają więc bajki o zwierzętach (zwierzęce) oraz bajki nowelistyczne.³

Cechy charakterystyczne bajki magicznej stanowią przede wszystkim jej budowa i środki artystyczne: typizacja bohaterów, zasada powtórzeń, koncentracja, zwięzłość, forma dialogu, stałe zwroty rozpoczynające i kończące.⁴ Bohaterów bajki magicznej nie poznajemy więc w dokładnej charakterystyce bezpośredniej, a w działaniu. Są pewnymi typami: najmłodszy, określany początkowo jako głupi, syn; królewna; czarownica in. Bajka skoncentrowana jest na najważniejszych dla rozwoju akcji wydarzeniach, nie obejmuje zdarzeń epizodycznych. Typowe dla bajki są formuły początkowe (np. *Żył chłop i miał trzech synów*), określane jako egzystencjalne (powołujące do życia bohaterów) i jako formuła-matka, generująca dalszą część tekstu, informująca o jego budowie. Przytoczona wyżej formuła wskazuje więc, że tekst będzie składał się z trzech zasadniczych części, skupionych wokół trzech braci, z których każdy doświadczy tych samych przygód, ale tylko ostatni – najmłodszy wyjdzie z nich obronną ręką. Formuła finalna bajki magicznej wyraźnie odróżnia ją od pozostałych gatunków, np. *Żyli długo i szczęśliwie; Żyli, żyli, żyli aż pomarli i pognili; I ja tam byłem. Miód, wino, piłem. Po brodzie kapłało, w gębie nic nie zostało*.⁵ Bajkę magiczną wyróżnia także kontrastowość, obejmująca przede wszystkim bohaterów (dobrych – złych). Inne cechy tego gatunku to: przesada, cudowność, ale kierowaną logiką i zdrowym rozsądkiem, izolacja epizodów bajkowych, mechaniczne powtarzanie, refreny, cyfry (podzielne przez 3).⁶

Większość współczesnych analiz bajki magicznej opiera się na ustaleniach wspomnianego we wstępie W. Proppa. Bajkę magiczną charakteryzuje Propp przez

wydzielenie stałych, powtarzalnych elementów, ważnych ze względu na rozwój akcji, które nazywa funkcjami postaci działających, a wyróżnił ich 31:

- Odejście (wyjście z domu – przestrzeni znanej, bliskiej i oswojonej jest w bajce magicznej metaforą ludzkiego losu, zdobywania doświadczenia życiowego),
- Zakaz,
- Naruszenie zakazu,
- Wywiadywanie się przeciwnika,
- Udzielenie mu informacji o bohaterze,
- Podstęp,
- Wspomaganie,
- Szkodzenie (lub brak kogoś albo czegoś),
- Pośredniczenie,
- Rozpoczynające się przeciwdziałanie,
- Wyprawa,
- Pierwsza funkcja donatora i reakcja bohatera,
- Reakcja bohatera,
- Przekazywanie środka magicznego,
- Przemieszczenie przestrzenne między dwoma królestwami,
- Walka,
- Naznaczenie bohatera znamieniem,
- Zwycięstwo,
- Likwidacja wcześniej zaistniałego braku czegoś,
- Powrót bohatera,
- Prześladowanie bohatera,
- Ocalenie bohatera od pościgu,
- Nie rozpoznane przybycie,
- Roszczenia fałszywego bohatera,
- Trudne zadanie,
- Wykonanie trudnego zadania,
- Rozpoznanie,
- Zdemaskowanie,
- Transfiguracja,

- Ukazanie,
- Wesele.

Na uwagę zasługuje światopogląd wyrażony w bajkach: antropomorficzna wizja świata, idea solidarności życia w przyrodzie, idea sprawiedliwych zachowań i więzi społecznych.⁷

Bajka zwierzęca – uczy, szydzi i wychowuje

Głównym przedmiotem narracji są w tekstach tych zwierzęta, które są jedynie umownymi wykonawcami działań, jednak bajki zwierzęce nie mają alegorycznego sensu.⁸ Działania bajkowych bohaterów „reprezentują porządek psychologiczny, co decyduje o okoliczności, w których się rozgrywają”⁹. Trzon kompozycyjny stanowią różne formy oszustwa.¹⁰

Baśń a bajka ludowa. W baśni następuje połączenie świata realnego z ingerencją sił pozaziemskich. Bajkę różni od baśni cel. „Gdy baśń przemawia do uczucia i posiada wyłącznie artystyczno-rozrywkowy cel, bajka uczy, szydzi i wychowuje. Baśń czerpie z marzeń, bajka z doświadczeń suto zaprawionych gorzką prawdą życia”¹¹.

Bajka nowelistyczna – narzędzie satyry społecznej

Bajki określane jako nowelistyczne, realistyczne lub obyczajowe charakteryzowane są w opozycji do bajki magicznej. Typowy dla tej odmiany bajki jest bliski związek z życiem. Mogą służyć jako ostre, cięte narzędzie satyry społecznej.¹² Cechą odróżniającą ten typ bajki jest realizm, mimo niezwykłości w prezentacji przygód bajkowych bohaterów, których charakteryzują: spryt, odwaga oraz pomysłowość.¹³

Główne cechy tego gatunku to „prezentacja konfliktu społeczno-obyczajowego, zazwyczaj rozwiązywanego na drodze intelektualnej, rozgrywającego się – co istotne – na planie realistycznego świata między ludzkimi bohaterami” oraz elementy moralizatorsko-dydaktyczne, wiarygodność przekazu podkreślana przez zróżnicowanie postaci ze względu na mądrość, urozmaicona tematyka.¹⁴

Bajka nowelistyczna a magiczna. Bajkę magiczną i nowelistyczną różnią występujący w nich „obraz” dobra i zła oraz koncepcja bohatera. Mimo że oba typy przesiąknięte są optymizmem i bohater zawsze pokonuje w nich przeciwnika, to różni je charakter walki i morał. W bajce magicznej zawsze zwycięża dobro, złem są istoty fantastyczne, podczas gdy w bajce obyczajowej ucieleśnieniem zła są ludzie.¹⁵ Składnikiem różnicującym bajkę nowelową i magiczną może być także sposób rozwiązania konfliktu: w bajce magicznej jest magiczny przedmiot lub doradca, w nowelistycznej – sprawny umysł.¹⁶

Podanie – porządkuje, ocenia i interpretuje rzeczywistość

Podanie definiowane jest jako „opowiadanie fikcyjne o zabarwieniu ajtiologicznym (wyjaśniającym), zawierające jakiś okrucz rzeczywistości”¹⁷. W innych charakterystykach podania podkreśla się związek z rzeczywistością.¹⁸ Podanie jest wyraźnie zlokalizowane, wymienia nazwiska i imiona bohaterów i świadków, i „choć posiada element cudowności, w odczuciu opowiadającego jest rzeczywistością”¹⁹. Rzeczywistość podania charakteryzowana jest jako „wyrażona, a nie wyobrażona (zadaniem narratora staje się porządkowanie owej przeszłości, ale bez narzucania jej dodatkowej znaczeniowości), stanowi osąd przeszłości historycznej i obyczajowej, jest więc ukazana w perspektywie o kierunku wstecznym”²⁰.

Związki podania z rzeczywistością pociągają za sobą jego aktualność, z niej zaś wynikają jego kolejne cechy – historyczność, nastawienie na prawdziwość i konkretność. Treści przekazywane w podaniu są zawsze zgodne z obowiązującą w danej społeczności koncepcją prawdy. Ważne miejsce w definiowaniu podania zajmują kwestie jego funkcji. Dominuje w nich funkcja poznawczo-wychowawcza²¹ oraz interpretacyjna²². Podanie nie tylko porządkuje rzeczywistość, też ocenia ją i interpretuje.²³ Wyróżnia się dwa typy podań: historyczne i wierzeniowe.

Podanie historyczne – ludowa interpretacja faktów

Podanie historyczne nie zawiera wielkiej historii, a raczej „migawki historii”, ukazujące fakty nadzwyczajne, wyrastające ponad miarę codzienności środowiska.²⁴

Wśród podań historycznych wydziela się 6 grup: ajtiologiczne, związane z wydarzeniami historycznymi, związane z postaciami znanymi z historii, z postaciami wyróżniającymi się w środowisku (lub podania zbójnickie), związane z budowlami lub ich elementami, z lokalnymi osobliwościami. Grupa podań ajtiologicznych dzielona jest na wyjaśniające: 1) etymologię nazw miejscowych, 2) okoliczności powstania miejscowości, 3) przyczyny powstania pewnych zjawisk i faktów życia społeczno-obyczajowego.²⁵

Podanie wierzeniowe – relacja kontaktu z innym światem

Opowieści wierzeniowe można podzielić pod względem sposobu komunikowania treści na: przekazy będące relacją z bezpośrednich doświadczeń narratora, formą zwierzenia z przeżyć osobistych oraz przekazy będące relacją o powiązaniach człowieka z otaczającym go światem, to synteza doświadczeń społecznych, propagowanie określonych wzorów zachowań i działań.²⁶ Podania relacjonują kontakt z „tamtym” światem. Istotnym wyznacznikiem podania jest wiara w jego prawdziwość, a same opowiadania są mieszaniną nauki i poezji.²⁷ Wiarygodność podania podkreślano, stosując np. określenia miejsca i czasu akcji, podając świadków, szczegóły obrazowano konkretnie i realistycznie.

Na różnice między bajką i podaniem wskazują ich odmienne funkcje: bajka pełni funkcje ludyczne (nosi pierwiastek zabawy, rozrywki), podanie zaś – etyczne, normujące życie społeczności, pouczające, a także wyjaśniające.²⁸

Legenda – ludowa wykładnia prawd moralnych zakorzenionych w chrześcijaństwie

Legenda to gatunek powstały pod wpływem nauki kościoła. Głównym kryterium odróżniania legendy od innych gatunków jest ich funkcja wychowawcza.²⁹ Moralizatorskie funkcje legendy, podkreślane dwuczłonową konstrukcją, eksponującą opozycję między dobrymi i złymi uczynkami.³⁰

Trzy główne wyznaczniki legendy to: występowanie „bohatera – świętego lub błogosławionego, kompozycja oparta o schemat biograficzny znany ze zbiorów średniowiecznych, wewnętrzna motywacja utworu, preferująca myślenie religijne, wprowadzające kategorię cudu”³¹.

Legenda określana jest więc jako „ustne opowiadanie o czynach i przygodach postaci z obszaru wierzeń religijnych (chrześcijańskich) lub postaci całkowicie wymyślonych, które dokonują swych działań, uciekając się do cudu, pojmowanego w kategoriach religijnych”³². Legendy są ludową wykładnią prawd moralnych zakorzenionych w chrześcijaństwie.³³

Wśród legend wyróżnia się pięć typów: kosmologiczną, o świętych, apokryficzną, rodzinną oraz legendy o śmierci i wędrówkach pośmiertnych.³⁴

Legendy kosmogoniczne (kosmologiczne) to opowiadania o pochodzeniu świata.³⁵ Ich struktura fabularna ma na celu objaśnienie kolejnych faz kreacji świata przez Boga i diabła. Zachowuje podstawowe wyznaczniki legendy: religijność, postaci biblijne, cudowność, wyobrażenia o czasie początku.

Legendy o świętych to opowieści o świętych, którzy w tekstach tych funkcjonują w innych kontekstach i w innych rolach niż przypisywane im przez chrześcijaństwo.³⁶

Legendy apokryficzne opowiadają o życiu Chrystusa, Matki Boskiej i świętych, którzy zstępują na ziemię i odwiedzają ludzi. W tych legendach lud wyrażał swoje rozumienie dobra i zła, stosunek do biedy i bogactwa.³⁷

Legendy rodzinne to teksty, których przedmiotem są kary za zbrodnie popełnione w rodzinie. Ukazują one relacje panujące w rodzinie oraz wyznawane wartości, zawierają moralną ocenę czynów, za które grozi kara z nieba.³⁸

Legendy o śmierci i wędrówkach pośmiertnych to opowieści, których przedmiotem jest „los i śmierć człowieka, a zauważyć w nich można charakterystyczny stosunek do śmierci jako czegoś nieodzownego i naturalnego”³⁹.

Anegdota – obraz niedoskonałości świata

Nazwa ta wywodzona jest z XIX wieku, z greckiego *Anekdoty*, czyli z tytułu dzieła Prokopiusza z Cezarei, zawierającego paszkwile na imperatora Justyniana i jego żonę. Etymologia wskazywałaby zatem na prześmiewczy ton tekstu zwanego anegdotą.

W definicjach anegdoty zwracają uwagę: krótka forma i komizm.⁴⁰ Anegdoty skupiają się na konkretnej, otaczającej rzeczywistości, ukazują świat zewnętrzny z jego niedoskonałościami. Inne cechy anegdoty to: aluzje obsceniczne, przekraczanie konwenansów w zakresie tematyki i stylu oraz funkcje nie tylko ludyczne. Celem anegdoty jest też ośmieszenie i krytyka, a to z kolei „determinuje jej stałą zmienność i dopasowywanie się do różnych sytuacji i czasów”⁴¹. Aluzje do współczesności widoczne są w kondycji bohaterów anegdot, którymi są postacie realistyczne: pan i parobek, król i chłop, chłop i ksiądz.⁴²

O ile bajka i podanie uogólniają, schematyzują i celowo upraszczają bohaterów, sytuacje i zdarzenie, anegdota chwyta szczegóły, ułomności i komiczne sytuacje, słabostki i wady.⁴³

Opowieść z życia – realizm

Na określenie tego gatunku w polskiej folklorystyce (np. Dorota Simonides) najczęściej używa się terminu opowieść wspomnieniowa, wprowadzonego przez Józefa Ligęzę. Obok nich funkcjonują nazwy opowieść realistyczna i opowieść z życia. „W definiowaniu opowieści z życia najczęściej podnosi się ich związek rzeczywisty lub pozorny z realnymi wydarzeniami, z typowymi wydarzeniami i rzadziej z niezwykle realnymi wydarzeniami, mówi się o ich chwilowości, krótkotrwałości (czas jednego pokolenia), wskazuje się na łączność lub brak łączności z tradycją”⁴⁴.

Legenda miejska – obraz współczesnych lęków i niepokojów społecznych

Opowieści o wątkach sensacyjnych funkcjonują pod wieloma nazwami: opowieść sensacyjna (Simonides i Hajduk-Nijakowska), legenda miejska (Czubala, Rydzewska, Wójcicka), mit współczesny, plotka, pogłoska, sensacja, nowina, wieść (Czubala).

Sensacje definiowane są jako opowieści bazujące na niezwykle, nadzwyczajnych i niecodziennych sytuacjach, które mocno oddziałują na wyobraźnię społeczną.⁴⁵ Są to teksty o dużej sile rozprzestrzeniania się i znacznym zasięgu.⁴⁶

Legenda miejska „wyraża nieufność do grup dominujących i potrzebę współdecydowania o własnym losie, jest wyrazem niezgody na sytuacje niejasne, na brak informacji, na manipulacje, jest środkiem, ale i wynikiem walki politycznej i konkurencji

ekonomicznej, bywa narzędziem walki zastępującym przemoc fizyczną, wyjaśnia niezwykle i ponadnaturalne zdarzenia w naturalnym świecie⁴⁷.

Mimo że miejsce (okolice wysoce zurbanizowane), czas (współczesność) oraz sensacyjna tematyka to cechy charakterystyczne legendy miejskiej, to najczęściej podkreślanym wyróżnikiem jest jej funkcja.⁴⁸ „Podania miejskie są zazwyczaj ekspresją obaw społeczeństwa przed postępującą modernizacją oraz współczesnymi problemami społecznymi⁴⁹. „Siłą sprawczą pogłosek jest głównie niepokój, lęk i poczucie zagrożenia⁵⁰ – stąd Klaus Thiele-Dohrmann nazwał pogłoski metaforycznie „wentylem ludzkich lęków i agresji⁵¹. Legenda miejska „pomaga w łagodzeniu napięcia i odzyskaniu poczucia przewidywalności otaczającego świata⁵².

„Prawie jedną trzecią narracji wypełnia w nich «uwierzytelnianie» przekazu. Narratorzy powołują się przy tym na autorytety jako źródła wiarygodności opowieści, wzbogacają wydarzenia szczegółami, ilustrują konkretnymi realiami, podają dokładne informacje o sytuacji, w jakiej opowiadanie pierwszy raz usłyszeli⁵³.

Wśród tekstów legend miejskich wskazuje się kilka typów: samochodowe, polityczne, medyczne, erotyczne, ekonomiczne, religijne, parapsychologiczne, makabryczne, o napadach, rabunkach, o potworach, kosmitach, o kuriozach i anomaliach.⁵⁴

Podsumowanie

Na zakończenie przedstawione powyżej gatunki opowieści ustnych scharakteryzować można, za Jolantą Ługowską, w odniesieniu do kategorii intencji i podzielić na teksty o intencji:

- kompensacyjnej (dostarczenie moralnej satysfakcji z powodu przebiegu akcji w kierunku oczekiwanym przez słuchacza – bajka magiczna),
- lękotwórczej (podanie wierzeniowe),
- informującej (podanie historyczne, legenda, opowieść z życia),
- rozśmieszającej i ośmieszającej (bajka zwierzęca, bajka nowelistyczna, anegdota, opowieść z życia),
- moralizatorskiej (legenda miejska, bajka nowelistyczna).⁵⁵

Marta Wójcicka

1. Bartmiński Jerzy, 1990, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław-Warszawa. Bartmiński, s. 15.
2. Krzyżanowski Julian (red.), 1965, *Słownik folkloru polskiego*, Warszawa; Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2002, *Porządek tekstu bajki jako odwzorowanie porządku świata*, [w:] *Genologia literatury ludowej*, red. Adrian Miancki, Violetta Wróblewska, Toruń, s. 77-98. Niebrzegowska-Bartmińska 2002, 2007)
3. Propp Władimir, 1976/2000, *Nie tylko bajka*, wybór i tłumaczenie Danuta Ulicka, Warszawa, s. 69.
4. Nedo Paweł, 1965, *Folklorystyka. Ogólne wprowadzenie*, Poznań.
5. Zob. Wójcicka Marta, 2010, *Dawno to temu, już bardzo dawno... Formuły ramowe w tekstach polskiej prozy ludowej*, Lublin.
6. Simonides Dorota, 1969, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole.
7. Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2002, *Porządek tekstu bajki jako odwzorowanie porządku świata*, [w:] *Genologia literatury ludowej*, red. Adrian Miancki, Violetta Wróblewska, Toruń, s. 97-98.
8. Propp Władimir, 1976/2000, *Nie tylko bajka*, wybór i tłumaczenie Danuta Ulicka, Warszawa, s. 188-189.
9. Propp Władimir, 1976/2000, *Nie tylko bajka*, wybór i tłumaczenie Danuta Ulicka, Warszawa, s. 197.
10. Propp Władimir, 1976/2000, *Nie tylko bajka*, wybór i tłumaczenie Danuta Ulicka, Warszawa, s. 203.
11. Simonides Dorota, 1961, *Baśń i podanie górnośląskie*, Katowice, s. 5.
12. Propp Władimir, 1976/2000, *Nie tylko bajka*, wybór i tłumaczenie Danuta Ulicka, Warszawa, s. 213-214.
13. Simonides Dorota, Hajduk-Nijakowska Janina, 1989, *Opowiadania ludowe*, [w:] *Folklor Górnego Śląska*, red. Dorota Simonides, Katowice, s. 377.
14. Wróblewska Violetta, 2007, *Ludowa bajka nowelistyczna (źródła – wątki – konwencje)*, Toruń, s. 69-70.
15. Propp Władimir, 1976/2000, *Nie tylko bajka*, wybór i tłumaczenie Danuta Ulicka, Warszawa, s. 208.
16. Wróblewska Violetta, 2002, *Bajka nowelowa w perspektywie genologicznej*, [w:] *Genologia literatury ludowej*, red. Adrian Miancki, Violetta Wróblewska, Toruń, s. 109-118, s. 115-116.
17. Krzyżanowski Julian (red.), 1965, *Słownik folkloru polskiego*, Warszawa, s. 319-320.
18. Simonides Dorota, 1961, *Baśń i podanie górnośląskie*, Katowice; Kadłubiec Daniel Karol, 1973, *Gawędziarz cieszyński Józef Jeżowicz*, Ostrava.
19. Simonides Dorota, 1961, *Baśń i podanie górnośląskie*, Katowice, s. 6.
20. Woźniak Anna Ewa, 1987, *Podanie i legenda. Z badań nad rosyjską prozą ludową*, Lublin, s. 38.
21. Kadłubiec Daniel Karol, 1973, *Gawędziarz cieszyński Józef Jeżowicz*, Ostrava.
22. Woźniak Anna Ewa, 1987, *Podanie i legenda. Z badań nad rosyjską prozą ludową*, Lublin, s. 7.
23. Simonides Dorota, Hajduk-Nijakowska Janina, 1989, *Opowiadania ludowe*, [w:] *Folklor Górnego Śląska*, red. Dorota Simonides, Katowice, s. 392.
24. Simonides Dorota, 1969, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole, s. 33.
25. Hajduk Janina, 1974, *Z życia ustnej tradycji podaniowej*, „Literatura Ludowa”, nr 4/5, s. 16-17.
26. Simonides Dorota, Hajduk-Nijakowska Janina, 1989, *Opowiadania ludowe*, [w:] *Folklor Górnego Śląska*, red. Dorota Simonides, Katowice, s. 394.
27. Max Lüthi, za: Mojłowska Aleksandra, 2006, *Max Lüthi jako bajkoznawca*, Wrocław, s. 27.
28. Simonides Dorota, 1969, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole, s. 40.
29. Kadłubiec Daniel Karol, 1973, *Gawędziarz cieszyński Józef Jeżowicz*, Ostrava, s. 34.
30. Simonides Dorota, Hajduk-Nijakowska Janina, 1989, *Opowiadania ludowe*, [w:] *Folklor Górnego Śląska*, red. Dorota Simonides, Katowice, s. 369.
31. Kosowska Ewa, 1985, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 75.
32. Woźniak Anna Ewa, 1987, *Podanie i legenda. Z badań nad rosyjską prozą ludową*, Lublin, s. 24.
33. Ferfecka Ewa, 2002, *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*, [w:] *Genologia literatury ludowej*, red. Adrian Miancki, Violetta Wróblewska, Toruń, s. 139-148, s. 148.
34. Propp, za: Kosowska Ewa, 1985, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 60.
35. Serafin Ewa, 2002, *Ludowe opowiadanie ajtiologiczne*, [w:] *Genologia literatury ludowej*, red. Adrian Miancki, Violetta Wróblewska, Toruń, s. 122.
36. Patrz: Marczyk Mirosław, 2003, *Grzyby w kulturze ludowej*, Wrocław, s. 15.
37. Kosowska Ewa, 1985, *Legenda. Kanon i transformacje. Św. Jerzy w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, s. 51.
38. Marczyk Mirosław, 2003, *Grzyby w kulturze ludowej*, Wrocław, s. 16.
39. Propp 1955, za: Marczyk Mirosław, 2003, *Grzyby w kulturze ludowej*, Wrocław, 16.
40. Krzyżanowski Julian (red.), 1965, *Słownik folkloru polskiego*, Warszawa, s. 19.

41. Simonides Dorota, 1969, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole, s. 71.
42. Simonides Dorota, 1969, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole, s. 69.
43. Simonides Dorota, 1969, *Współczesna śląska proza ludowa*, Opole, s. 73.
44. Czubała Dionizjusz, 1985, *Opowieści z życia. Z badań nad folklorem współczesnym*, Katowice, s. 46-47.
45. Simonides Dorota, Hajduk-Nijakowska Janina, 1989, *Opowiadania ludowe*, [w:] *Folklor Górnego Śląska*, red. Dorota Simonides, Katowice, s. 407.
46. Czubała Dionizjusz, 1985, *Opowieści z życia. Z badań nad folklorem współczesnym*, Katowice, s. 83.
47. Czubała Dionizjusz, 1993, *Współczesne legendy miejskie*, Katowice, s. 134.
48. Rydzewska Joanna, 2004, *Folklor albo cień oficjalnej cywilizacji*, „Kultura Popularna”, nr 3 (9), s. 118. Por. Wójcicka Marta, *Urban legends in Poland* [w:] *Estonia and Poland: creativity and tradition in cultural communication*, vol. 2: *Perspectives on national and regional identity*, red. Liisi Laineste, Dorota Brzozowska, Władysław Chłopicki, Tartu 2013, s. 43-58.
49. Brunvand 1988: 168, za: Rydzewska Joanna, 2004, *Folklor albo cień oficjalnej cywilizacji*, „Kultura Popularna”, nr 3 (9), s. 111-123.
50. Hajduk-Nijakowska Janina, 2005, *Żywiół i kultura. Folklorystyczne mechanizmy oswajania traumy*, Opole, s. 146.
51. Thiele-Dohrmann Klaus, *Psychologia plotki*, tłum. Adam Krzemiński, Warszawa 1980.
52. Hajduk-Nijakowska Janina, 2005, *Żywiół i kultura. Folklorystyczne mechanizmy oswajania traumy*, Opole, s. 145.
53. Simonides Dorota, Hajduk-Nijakowska Janina, 1989, *Opowiadania ludowe*, [w:] *Folklor Górnego Śląska*, red. Dorota Simonides, Katowice, 410.
54. Czubała Dionizjusz, 1993, *Współczesne legendy miejskie*, Katowice, s. 138.
55. Ługowska Jolanta, 1993, *W świecie ludowych opowiadań. Teksty, gatunki, intencje narracyjne*, Wrocław, s. 35-36.